

Aan de Monumentencommissie Enschede

Betreft: aanvullende gegevens complex Tweekelo,  
Haimersweg 210 Tweekelo

Loenen, 27 oktober 2022

Geachte commissieleden,

Onderstaand de door u gevraagde gegevens.

Bouwhistorische gegevens en architectuur.

Het complex is een ontwerp van het Bureau Aanleg Beheer Onderhoud Vliegvelden (BABOV), met een aantal tussenstappen in het huidige Rijksvastgoedbedrijf opgegaan. Het BABOV heeft de drie gebouwen van complex Tweekelo doelmatig ontworpen. Het bovenlicht van de twee magazijngebouwen zorgt voor een alzijdige en diffuse lichtinval. De kozijnen worden door smalle stijlen gescheiden. De combinatie van de hoge plaatsing en draadglas geeft een lage inbraakgevoeligheid. De zadeldaken van beide gebouwen kennen een heel flauwe hellingshoek. De daken worden door een stalen vakwerkconstructie gedragen. Aan de binnenzijde zijn zij - nog - van cassetteplaten voorzien. Deze hebben een laag profiel. Het gebruik van deze platen was in de bouwtijd op zijn retour.

Het kleine magazijn kent twee dubbele kanteldeuren die nog feilloos werken. In de achterzijde van het pand zijn geen deuren opgenomen. Bij het later toegevoegde grote magazijn zijn enkele deuren opgenomen. Nu wel in beide kopse zijden. Het betreft gave, nog werkende, harmonicadeuren. In het grote magazijn bevindt zich een aparte kantoor/werkplaatsruimte. Een architectonische frivoliteit bij beide gebouwen is het gebruiken van gele stenen voor de lange zijden en rode stenen voor de kopse zijden. Om het kleurverschil te accentueren kragen de lange gevels ten opzichte van de kopse zijden uit. [foto's]

Het kleine magazijn heeft in de lange zijde die van de weg af is gelegen een zesruits venster. Daaronder is een geornamenteerde plint van afwisselend gele en rode bakstenen gemetseld. De gele stenen zijn gestapeld gemetseld en worden door staande rode bakstenen gescheiden. Aan deze zijde is tevens een aanbouw uit de bouwtijd gerealiseerd. Deze aanbouw is van buiten toegankelijk en kent een verdieping onder het maaiveld. Hierin bevindt zich een CV-ketel.

Het eenlaagse lage gebouw, het War Operations Centre (WOC) heeft een L-vormige plattegrond en kent dezelfde architectuur met in de lange gevels rode baksteen. De andere gevels kennen gele baksteen. Ook hier steken de rode muren buiten de gele muren uit. Alle vensters zijn aan de buitenzijde van tralies voorzien om inbraak te voorkomen. Dit vanwege de belangrijke functie die het gebouw in zijn eerste gebruiksfase had. De planning van de te vliegen missies door de vliegtuigen die op Twenthe gestationeerd waren werd dagelijks vanuit dit WAC gedaan. Het gebouw had daarmee een essentiële vliegbasisfunctie; dus Tweekelo was toen geen uitwijklocatie maar een dislocatie. Het gebouw was rondom de klok bezet. In de belangrijkste ruimte, de ops room (operatiën) werkten 2 tot 4 mensen.

De grootte van de vensters verschilt onderling. Er zijn een paar lintvensters die hoog in de gevel zijn geplaatst [foto].

Aan de zijde van de Haimersweg bevindt zich de hoofdingang van dit gebouw. Daarachter bevindt zich een entree en daarachter de centrale gang. Daaraan bevindt onder anderen de videomontageruimte. In een hoek van deze ruimte bevindt

zich de vast gemonteerde videomontagetafel [foto]. Omdat de videorecorders veel warmte produceerden is een vaste airconditioning aan het plafond in de gang aangebracht. Daarnaast bevindt zich de kantine van het gebouw.

Een overzicht van de verdeling van de functies in het gebouw is als schets bijgevoegd [foto]. Daarop staan de volgende afkortingen, van links naar rechts, van boven naar beneden:

- \* GCA: ground control approach de radar op het vliegveld die voor landingen gebruikt werd;
- \* intel: inlichtingen;
- \* meteo, hier werden weerkaarten afgedrukt wat nogal stond en daarom was hier voor in een aparte ruimte voorzien;
- \* pantry;
- \* kantine;
- \* kantoor;
- \* ops room;
- \* Luchtmacht Bewaking (LB);
- \* Dames- en herentoiletten en douches;
- \* Operationele Eind Centrale (telefooncentrale, van een vergelijkbare ruimte is een foto bijgevoegd);
- \* Verbindings Eind Station (VES), de telexruimte, de berichtenbehandelingsruimte;
- \* codekamer, codering en decodering van berichten;
- \* radiokamer.

Begin jaren '80 lieten vredesdemonstranten veel van zich horen. Er was toen een reactionaire groep Onkruid actief. Deze groep brak soms op militaire terreinen in. Het WAC laat daar nog steeds een tegenmaatregel van zien: een metalen deur die, gezien vanaf de achteringang voor de ops room [foto] aangebracht is. Dit was de operatiëruimte, (ops room) de belangrijkste ruimte van het gebouw. Alle andere functies in dit gebouw stonden ten dienste van deze functie.

Het gebouw is helemaal in originele staat en daarmee zijn de functies in het gebouw goed afleesbaar. Soms zijn er doorgeefluikjes, in één ruimte zijn de rekken waaraan de elektrische apparatuur bevestigd was nog aanwezig [foto]. In de achtergevel zijn de kabeldoorgangen in verband met de twee ontvangstmasten achter het pand nog aanwezig. Ook de fundamenteën en de tuibevestigingspunten zijn nog aanwezig [foto].

De andere oorlogslocaties kenden op hoofdlijn dezelfde opzet en architectuur. Hierbij merk ik op dat het BABOV in meerdere dienstkringen onderverdeeld was.

De architectuur van de drie gebouwen ademen duidelijk de tijd waaruit ze stammen: de jaren '60. Een periode waarvoor wat de architectuur betreft nog niet zoveel aandacht is. Dit gebouwencomplex is altijd al zeldzaam geweest en is dat nu nog meer doordat er nog maar één in gebruik is bij de Koninklijke Luchtmacht. De andere complexen zijn gesloopt of herbestemd. Het complex is een nog altijd goed afleesbaar resultaat van de periode van het dieptepunt van de Koude Oorlog. De inzichten van toen wijzigde met de Zesdaagse Oorlog in 1967. De NAVO-strategie wijzigde van de massale vergelding in het flexibele antwoord. Daarbij werden de NAVO vliegbases verbunkerd en gecamouflleerd. Het WOC werd door bunker 500 op de vliegbasis opgevolgd.

Tussen het WOC en het kleine magazijn ligt het waterreservoir en, daar tegenaan de schuilplaats die uit aangeaarde rioolbuizen bestaat met scherfmuren voor de beide in- uitgangen.

Van de dikformaat klinkerbestrating is het deel op het achtererf opgebroken, de rest is nog aanwezig.

Om het complex is het oorspronkelijke raster aanwezig. Daarbij vallen de twee toegangspoorten op. Het ontwerp daarvan dateert al van de vroege jaren '50. Standaard voor Defensie was dat deze bewegende hekdelen geaard zijn [foto].

De landschappelijke context.

Het complex ligt - niet precies - in het verlengde van startbaan 24 (nu 23), de vliegrichting naar Hengelo. Dat was ook niet nodig voor de ontvangstantennes. Het bijbehorende zendercomplex, een eind verderop ligt ook ongeveer in het verlengde van de startbaan.

Voor de bouw van het 1,1 ha grote complex was het perceel met heide en bomen begroeid. Het was geen gecultiveerde grond. Het complex ligt in de voormalige marke Tweekelo, niet ver van de grootste concentratie boerderijen van Tweekelo. Deze liggen bij een essencomplex, bestaande uit de middeleeuwse Lutje Es en de Grote Es. Een deel van de boerderijen ligt aan de Elsbeek. Ten westen van de oude cultuurgronden ligt het Tweekelerveld dat, zoals de naam al aangeeft, uit heide bestond en pas in de twintigste eeuw in landbouwgrond is omgezet. Ten zuiden en zuidoosten van het complex ligt het landgoed 't Stroot, een vroeg landgoed van de textielfamilie Van Heek. Zuidelijk grenzend aan het complex Tweekelo ligt de Gerinkhoek. Daar staat een nog volledig gave boerderij uit 1913. Zuidelijk daarvan loopt de Tweekeler beek.

Een nu niet meer duidelijk aanwezig landschapselement is de spoorlijn Hengelo - Doetinchem. Deze lijn van de Geldersch-Overijsselsche Lokaalspoorweg-Maatschappij (GOLS) werd in 1884 geopend. Net ten noorden van de Elsbeek was de halte Tweekelo. De spoorlijn liep westelijk vlak langs het complex Tweekelo. De halte Tweekelo lag noordelijk van het complex dichtbij. De lijn werd in 1936 voor personenvervoer gesloten en in 1942 voor goederenvervoer. Met de aanleg van de A35 werd het spoortracé doorbroken. Het deel Boekelo - Haaksbergen is in gebruik bij de Museum Buurtspoorlijn en het noordelijk deel, Hengelo - Tweekelo wordt nu als fietsspoorlijn gebruikt.

Het complex Tweekelo vormde en vormt een Fremdkörper in het behoorlijk gaaf behouden Twentse boerenlandschap. Het is in zichzelf gekeerd en is van de Haimerweg goed zichtbaar.

Hoogachtend,

René Vossebeld

Met dank aan J. Astrego voor de kadastrale kaarten en de Google foto's en J. van Harmelen voor de gegevens over de indeling van het WAC  
Wanneer bij de foto's van de bijlagen geen andere datum genoemd staat dan dateren deze van 9 september 2022 en zijn van auteur dezes.

## Bijlagen

1. Topografische kaart Tweekelo 1905;
2. luchtfoto 2022;
3. kadastrale kaart 1962;
4. kadastrale kaart 2014;
5. foto vanaf Haimersweg, Google streetview 2009;
6. luchtfoto Google maps 2022;
7. WOC achterzijde;
8. WOC tralies achterzijde;
9. WOC lange zijde, vanaf de schuilplaats gefotografeerd;
10. Achtererf met opgebroken bestrating;
11. indeling functies WOC;
12. WOC later ingebouwde veiligheidsdeur;
13. WOC rekken elektrische apparatuur;
14. WOC doucheruimte;
15. WOC doorgeefluik;
16. WOC kantine;
17. kantine en pantryruimte;
18. WOC detail damestoilet;
19. WOC videomontageruimte met tafel;
20. foto voorbeeld Operationele Eind Centrale. Bron en datum onbekend;
21. groot magazijn dakspanten;
22. groot magazijn harmonicadeur binnenzijde voorzijde;
23. groot magazijn harmonicadeur voorzijde;
24. klein magazijn voorgevel;
25. klein magazijn, ZO hoek;
26. klein magazijn merkplaatje kanteldeur;
27. transformatorhuis, aanduiding Tw(ekkelo) Tr(ansformator);
28. geaarde ingangspoort magazijnen;
29. zendercomplex Beckum.